

В. К. Мельник,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент науково-організаційного відділу
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»
НАПН України, м. Київ
e-mail: meln2014@list.ru

Концептуальні засади управління процесом формування соціально-комунікативної компетентності педагогічних працівників навчальних закладів

У статті розглянуто проблему формування соціально-комунікативної компетентності педагогічних працівників в умовах трансформаційних процесів у суспільстві та освітній сфері; виокремлено основні параметри сучасної соціальної парадигми; виділено складові системи соціально орієнтованого управління освітнім закладом; розкрито сутність та риси соціально-комунікативної компетентності педагогічних працівників.

Постановка проблеми. В умовах переходу до постіндустріального суспільства та здійснення принципово нових трансформаційних перетворень у політичному, суспільному та економічному житті України виникає необхідність розроблення механізму регулювання суспільних відносин та забезпечення на цій основі узгодженості інтересів різних суб'єктів цих перетворень, включаючи сферу освіти.

Ключовим аспектом реалізації зазначених процесів є формування сучасної соціальної парадигми, що обумовлює цілі, сподівання й очікування індивідів, соціальних груп і інституцій та визначається вітчизняними й зарубіжними вченими як «суспільна домінантна сума ідей і цінностей, яка керує людиною, суспільством, контролює їх сприйняття навколишнього середовища» [1: 44].

У зв'язку з цим стає очевидним те, що за певних умов саме ці складові соціальної парадигми формують базис сучасного стану розвитку таких соціальних інститутів, як: культура, освіта, ідеологія, світогляд, вірування, традиції тощо. Зазначене актуалізує порушену у статті проблему концептуальних засад управління процесом формування соціально-комунікативної компетентності педагогічних працівників навчальних закладів, спрямованої на оволодіння ними культурою професійного спілкування, умінням творчо вирішувати професійні педагогічні проблеми, бути соціально і комунікативно компетентним.

Метою дослідження є аналіз концептуальних підходів до управління процесом формування соціально-комунікативної компетентності педагогічних працівників навчальних закладів, розкриття особливостей професійної, соціальної і комунікативної компетентності педагогічних працівників і визначення на цій основі сутності соціально-педагогічної компетентності педагогічних працівників, що формується в умовах трансформаційних процесів в освітній сфері.

Виклад основного матеріалу. Розкриваючи підняту проблему, визначимо особливості та роль сучасної соціальної парадигми в освітньому процесі. Зокрема, до основних параметрів сучасної соціальної парадигми вченими віднесено: інтенсивне якісне економічне зростання як імператив соціальної політики держави; розвиток науки і технологій як фундаменту для підкорення природи та підвищення матеріального добробуту; появу різних типів соціогенних ризиків у результаті зростання продуктивності праці та виробництва товарів і послуг як об'єктивної закономірності розвитку суспільства; конкуренцію як основний важіль підвищення продуктивності праці і зростання матеріального добробуту, що інтерпретується як прогрес; прийняття суспільнозначущих рішень, які забезпечуються спеціально призначеними соціальними групами; забезпечення гармонізації соціальних, економічних, екологічних пріоритетів розвитку суб'єктів; визначення постматеріальних цінностей як базисних цінностей суспільства й особистості; необхідність створення нового типу суспільства на принципах сталого розвитку та забезпечення інтересів різних суб'єктів у процесі їхньої професійно-особистісної взаємодії, включаючи педагогічних працівників [2].

З наведених положень випливає висновок, що нова соціальна парадигма утворює відповідний базис розвитку соціально орієнтованого управління різними галузевими системами, в тому числі навчальними закладами. Під соціально орієнтованою системою управління організацією слід розуміти сукупність системо утворювальних елементів та інституцій, які у процесі взаємодії формують якісно нові соціальні норми, політику, культуру, сферу відповідальності, що в цілому відображає інтереси педагогічного персоналу, керівництва, партнерів навчального закладу [1: 65].

Водночас, аналізуючи позицію вчених щодо впровадження сучасної системи управління навчальним закладом, необхідно відмітити обов'язковість створення сприятливих умов в навчальному закладі для залучення працівників до продуктивної педагогічної праці та їх професійного зростання. Такий підхід передбачає розроблення й реалізацію заходів соціально орієнтованої системи управління навчальним закладом за такими напрямками: забезпечення регулярної професійної підготовки, підвищення кваліфікації, самовдосконалення та планування кар'єрного просування працівників з урахуванням їх досвіду, інновацій, наявних компетенцій, особистісних якостей; регламентація обов'язків, відповідальності та повноважень, виконавчої дисципліни; визначення індивідуальних та колективних цілей; аналіз показників педагогічного процесу й оцінка результатів діяльності персоналу на основі соціально-компетентнісного підходу; сприяння залученню працівників, які мають професійно виконувати свої функціонально-посадові обов'язки, до визначення цілей і прийняття рішень; визначення досягнень та винагороди; сприяння комунікаціям, відкритому обміну інформацією; постійний аналіз потреб своїх працівників; створення умов для стимулювання інновацій у педагогічній діяльності; забезпечення ефективної колективної та командної взаємодії персоналу; здійснення поточного моніторингу рівня задоволеності працівників;

формування системи моральних та матеріальних стимулів ефективної педагогічної діяльності; розроблення й упровадження програм з професійного навчання і підвищення кваліфікації педагогічного персоналу щодо формування професійної, соціальної та комунікативної компетентності; створення умов для взаємної довіри, поваги і згоди, співробітництва між працівниками; постійне підвищення ефективності соціально спрямованої системи управління педагогічним персоналом навчального закладу [3].

Реалізація визначених напрямів досягається у процесі трансформації системи соціально орієнтованого управління навчальним закладом відповідно до вимог та завдань розвитку системи освіти.

Її структурні елементи представлено в табл. 1 (табл. 1).

Таблиця 1

Складові системи соціально орієнтованого управління навчальним закладом

Елементи	Зміст елементів	Специфічні ознаки	Спрямованість
Принципи управління	ключові правила педагогічної діяльності, основні вихідні положення, норми поведінки, якими керуються органи управління освітою і педагогічний персонал	• соціальна активність педагогічного персоналу; • соціальне інвестування (освітні проекти програми); • соціальна відповідальність; • гармонізація цілей закладу з інтересами персоналу; • навчання й розвиток педагогічного персоналу; • соціальне партнерство	• можливість ефективного впливу на кінцеві результати діяльності навчального закладу; • розвиток організаційної культури; • створення ефективного внутрішнього й зовнішнього середовища навчального закладу
Функції управління	взаємопов'язані види педагогічної діяльності, яка здійснюється суб'єктом управління на об'єкт управління освітнім закладом	• цілеспрямованість; • оптимального співвідношення централізованого і децентралізованого управління; • освітня; • регулятивна; • соціальна; • компетенційна; • технологічна; • інтегративності видів діяльності, налагодження зворотного зв'язку; • інституціональності педагогічної системи	• досягнення високого рівня педагогічного спілкування; • гармонізація соціальних відносин в колективі; • налагодження оптимальних структурно-функціональних зв'язків між елементами системи соціально орієнтованого управління; • досягнення високого рівня педагогічної діяльності
Оргструктура управління	сукупність організаційного та структурно впорядкованих відносин зв'язків між ними та рівнями управління закладами	• органи управління; • апарат управління; • департамент освіти; • відділи; • служби; • ради; • збори; • конференції	• адаптивність структури до цілей та специфіки пед. діяльності та змін зовнішнього середовища; • формування системи соціальних відносин всередині трудового колективу; • вдосконалення взаємозв'язків між ланками і рівнями управління навчальним закладом; • формування соціально

			відповідальної поведінки педагогічного персоналу
Методи управління	сукупність засобів впливу на колектив з метою досягнення встановлених цілей	• моделювання процесів перебудови соціально-педагогічної системи відповідно до умов змінного зовнішнього середовища, стратегічних цілей, системи цінностей	• забезпечення взаємної узгодженості, стабільного функціонування освітньої, управлінської, педагогічної, соціальної підсистем навчального закладу
Відносини управління	комплекс взаємозв'язків і взаємодій управлінського персоналу та педагогічних працівників у процесі підготовки та реалізації управлінського впливу	• керівна система як суб'єкт організаційного управління; • керована система як об'єкт організаційного управління (діють на основі використання специфічних трудових, інформаційних, матеріальних, фінансових ресурсів, взаємодії з вищими органами управління, кадрового, правового, технологічного забезпечення педагогічного процесу)	• забезпечення сталого функціонування складових керівної і керованої підсистем соціально орієнтованого управління навчальним закладом; • формування соціально-комунікативної компетентності педагогічного персоналу
Процес управління	сукупність цілеспрямованих дій апарату управління зі спрямування спільної діяльності людей щодо досягнення визначених цілей на основі формування соціально-комунікативної компетентності персоналу	• спеціалізовані виробничі й управлінські операції, дії і завдання; • формування якісно нових спеціальних норм культури, відповідальності сфери учасників освітньо-виховного процесу	оптимізація системи управління: • досягнення високого рівня самоорганізації й професійно-особистісного розвитку працівників; • розширення сфери діяльності закладу для збереження та підвищення конкурентоспроможності; • забезпечення оптимального рівня централізації й децентралізації управління навчальним закладом

Як видно з табл. 1, функціонування системи соціально орієнтованого управління навчальним закладом супроводжується формуванням цілеспрямованого і передбачувального організаційно-управлінського впливу на педагогічний процес, форму і зміст соціально-педагогічних відносин, що виникають у процесі діяльності навчального закладу. Мета – забезпечення гармонізації цілей діяльності навчального закладу з інтересами педагогічного персоналу, сучасними очікуваннями суспільства, довгостроковими соціальними інтересами держави.

Аналіз теоретичних досліджень з педагогічного менеджменту, психології, соціальної педагогіки показав, що поняття «професійна компетентність», «соціальна компетентність» і «комунікативна компетентність» педагогічного працівника мають спільну інтегровану

основу, специфічні відмінності і певним чином співвідносяться між собою в процесі практичної педагогічної діяльності.

Так, під професійною компетентністю педагогічного працівника слід розуміти його підготовленість до виконання професійних функцій, пов'язаних з педагогічною спеціальністю, у поєднанні з набутим практичним досвідом, знаннями, вміннями, психологічними якостями, які дають змогу діяти самостійно і відповідально у професійній ситуації (Н. Василенко, Н. Бібік, С. Гончаренко, Л. Даниленко, Г. Єльнікова, Н. Клокар, В. Маслов, В. Олійник, Т. Сорочан, Є. Чернишова, Т. Шамова) [4: 209–210].

Водночас, як стверджують учені та практики, соціальна компетентність педагогічного працівника охоплює більш широкий спектр характеристик професіонала-фахівця ніж професійна компетентність. Її зміст визначають: взаємозв'язок знань, умінь, навичок та способів професійної взаємодії з іншими суб'єктами педагогічного процесу; характер соціальних відносин і зв'язків між працівниками в змінному освітньому середовищі; загальноприйняті соціальні норми і цінності, критичне ставлення до власних дій, поведінки; рівень культури ділового спілкування, відкритість, готовність до контактів і соціальної взаємодії; вміння працювати в команді, колективі, групі, швидко і вірно сприймати, інтерпретувати і передавати інформацію; налагоджувати міжособистісні комунікації, розв'язувати конфлікти; здатність особистості педагога до соціального самовизначення, соціальної самореалізації в професійному середовищі, самовдосконалення у процесі практичної творчої діяльності [5: 64–65].

У зазначеному контексті пріоритетний для нашого дослідження особистісно-діяльнісний підхід тлумачиться вченими О. Леонтьєвим, К. Платоновим, Л. Божович, Г. Костюком, І. Коном, В. Давидовим, К. Обульхановою-Славською, І. Бехом, О. Пехотою, В. Семиченко як ключовий методологічний принцип організації педагогічного процесу, який орієнтований на розвиток і саморозвиток особистісних якостей індивіда [4: 201]. Це, на нашу думку, дає змогу долати однобічність уявлення про те, що формування соціально-комунікативної компетентності педагогічних працівників відбувається в міру накопичення й застосування теоретичних та практичних знань, умінь, навичок, досвіду, а знаходиться під значним впливом факторів зовнішнього та внутрішнього соціального середовища, в якому здійснюється їх педагогічна діяльність, реалізуються особистісно-професійні здібності, внутрішній потенціал, розвивається здатність до самореалізації й самовдосконалення.

Слід відмітити, що наукові погляди на формування соціальної компетентності педагогічних працівників відображені в працях М. Докторович, Т. Мучинської, А. Бандурки, О. Землянської, Н. Тализіної, А. Маркової, В. Костюка, Н. Василенко, І. Зимньої, М. Бахтіна, Дж. Равена, І. Зверєвої, І. Халій та ін.

Проблему формування комунікативної компетентності педагогічних працівників досліджували В. Нароліна, О. Холостова, Н. Ашиток, О. Олексюк, Н. Волкова, Д. Годлевська, В. Омельчук, Н. Кузміна,

С. Макаренко, О. Бодальов, Н. Чепелєва, Т. Симоненко, І. Глазкова, О. Пометун та ін.

Під комунікативною компетентністю педагогічного працівника розуміємо сукупність комунікативних знань, умінь, навичок; його здатність правильно організовувати професійне й особистісне спілкування, налагоджувати комунікативну взаємодію учасників педагогічного процесу, розвивати діалогову культуру, розв'язувати конфлікти, ефективно вирішувати спектр творчих завдань на основі прийнятих та усвідомлених цінностей, норм, правил, що висуваються суспільством педагогічному працівнику [6].

Через аналіз у науковій літературі понять «професійна компетентність», «соціальна компетентність», «комунікативна компетентність» нами сформульовано поняття «соціально-комунікативна компетентність педагогічного працівника». Це – *інтегрована здатність педагогічного працівника до виконання професійних функцій на основі ефективного використання знань, умінь, навичок, психологічних якостей, здібностей, комунікаційної взаємодії, соціальних норм, цінностей і правил поведінки.*

Висновки. Отже, проведене дослідження дозволило розкрити особливості концептуальних підходів до проблеми формування соціально-комунікативної компетентності педагогічних працівників в умовах трансформаційних процесів в освіті на основі застосування сучасної соціальної парадигми, яка відповідає потребам суспільства, держави та професійно сформованої та творчо й духовно розвинутої особистості. Вимагають подальших наукових розвідок питання класифікації управлінських функцій керівника навчального закладу щодо формування соціально-комунікативної компетентності педагогічних працівників, вдосконалення регулятивного механізму соціально-комунікативної взаємодії учасників педагогічного процесу.

Список використаних джерел та літератури

1. Сімченко Н. О. Соціально орієнтовані системи управління підприємством : монографія / Н. О. Сімченко. – Київ : ТОВ «ДКС центр», 2010. – 340 с.
2. Халий И. А. Трансформации доминирующих социальных парадигм (опыт сравнительного анализа) / И. А. Халий [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vostokoved.ru/socio/86-haliyhtml>.
3. Пугачев В. П. Руководство персоналом : учебник / В. П. Пугачев. – М. : Аспект Пресс, 2006. – 416 с.
4. Глазкова І. Я. Компетентність майбутнього вчителя у запобіганні та подоланні педагогічних бар'єрів : монографія / І. Я. Глазкова. – Бердянськ, 2013. – 416 с.
5. Василенко Н. Соціальна компетентність: сутність, структура, розвиток / Н. Василенко // Нова педагогічна думка. – № 2. – 2011. – С. 63–65.

6. Янжула О. В. Основні підходи до розуміння поняття «комунікативна компетентність» / О. В. Янжула // Гуманітарні науки. – № 1. – 2013. – С. 164–168.

В. Мельник

Концептуальные основы управления процессом формирования социально-коммуникативной компетентности педагогических работников учебных заведений

В статье рассмотрена проблема формирования социально-коммуникативной компетентности педагогических работников в условиях трансформационных процессов в обществе и образовательной сфере; выделены основные параметры современной социальной парадигмы; выделены составляющие системы социально ориентированного управления образовательным учреждением; раскрыта сущность и черты социально-коммуникативной компетентности педагогических работников.

V. Melnyk

Conceptual foundations of management process the formation of socio-communicative competence of the pedagogical staff of educational institutions

The article considers the problem of formation of social-communicative competence of teachers in terms of transformational processes in society and education; the basic parameters of modern social paradigm; selected components of the system of social management of the educational institution; the essence and characteristics of the socio-communicative competence of teachers.